

ĐỌC SÁCH BÁO

VĂN HÓA GIA ĐÌNH

(Những vấn đề phương pháp và nguyên tắc nghiên cứu)

(Trong cuốn sách văn hóa gia đình với tư cách là đối tượng nghiên cứu xã hội học Nhà xuất bản Sverlovsk-1980)

Giữa năm 1980, trung tâm khoa học Uran thuộc Viện hàn lâm khoa học Liên Xô đã xuất bản cuốn sách *Văn hoá gia đình với tư cách là đối tượng nghiên cứu xã hội học*. Đây là một công trình tập thể, được rút ra từ cuộc nghiên cứu xã hội học cụ thể, tiến hành tại một số thành phố của vùng Orenbua.

Chúng tôi giới thiệu với bạn đọc bài: “Văn hóa gia đình” của hai tác giả L.N.Kogan và B.X.Pavlôp. Các tác giả nêu lên ý nghĩa của khái niệm “văn hoá gia đình” và nhấn mạnh những khó khăn khi xác định khái niệm này. Cho đến nay vẫn chưa có được một quan điểm thống nhất về hệ thống những yếu tố đó và những hình thức và những phương pháp để đo lường những yếu tố ấy.

Trong triết học và xã hội học hiện nay còn thiếu định nghĩa thống nhất về chính khái niệm văn hóa. Các tác giả không đi sâu vào việc khái quát và phân tích các quan điểm khác về “văn hoá” mà đưa ra quan điểm của mình cho rằng văn hóa là biện pháp thực hiện những năng lực căn bản (như khả năng, nhu cầu, năng lực sáng tạo) trong hoạt động của chủ thể xã hội và lấy đó làm cơ sở cho công trình nghiên cứu.

Theo các tác giả, ở đây, văn hóa là một phương thức đặc biệt của tính kế thừa giữa các thế hệ. Khác với kế thừa sinh học, kinh nghiệm xã hội không thể truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác bằng mã sinh học mà được truyền bằng một cơ chế xã hội đặc biệt. Các tác giả đã phân tích kỹ các chức năng của gia đình có liên quan tới văn hoá.

Trong thời đại ngày nay, khi nói về chức năng hoạt động của gia đình không thể bỏ qua dạng hoạt động sáng tạo ra giá trị văn hoá. Ở đây, không phải chỉ đề cập tới sáng tạo khoa học kỹ thuật hay văn học nghệ thuật trong phạm vi gia đình mà còn phải nói tới cả sự sáng tạo ra những giá trị tinh thần đặc thù đối với gia đình như tình yêu vợ chồng, tình yêu đối với cha mẹ, sự tôn trọng và lòng thương yêu đối với con cái, sự đoàn kết gia đình, tinh thần trách nhiệm giữa các thành viên.

Gia đình giáo dục định hướng văn hóa cho thế hệ trẻ hàng ngày và không chỉ bằng những lời răn dạy mà bằng chính tấm gương của những thành viên lớn tuổi. Ngoài ra, mọi chức năng của gia đình đều có liên quan tới văn hóa và những hoạt động văn hóa liên hệ chặt chẽ với nhau, tạo nên một hệ thống hoạt động văn hóa gia đình.

Sau khi phân tích một số chức năng chung của gia đình, các tác giả nhấn mạnh rằng văn hóa gia đình thể hiện rõ nét nhất trong quá trình tái sản xuất về mặt tinh thần của con người, tức là quá trình giáo dục con cái. Sự xã hội hoá đầu tiên của cá nhân, sự tiếp xúc ban đầu với hệ thống này hay hệ thống khác, những giá trị này hay giá trị khác của đời sống tinh thần xã hội, với đạo đức nghệ thuật v.v... được thực hiện trước hết trong gia đình.

Gia đình là chủ thể văn hoá tương đối bền vững của sự kế thừa văn hóa. Truyền thống văn hóa gia đình được truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác một cách tương đối bảo thủ và khó điều chỉnh ngay đối với thay đổi của nhận thức xã hội cũng như hệ thống văn hóa xã hội. Điều này nói lên tính độc lập tương đối của truyền thống văn hoá gia đình đối với văn hoá xã hội nói chung. Ảnh hưởng của gia đình đối với sự phát triển tinh thần của cá nhân được thể hiện rất mạnh mẽ và bền vững vì nó tác động thường xuyên hơn cả tới giai đoạn đầu tiên và quan trọng nhất của sự hình thành về mặt xã hội của con người. Những gì đã được hình thành trong giai đoạn đó như những nguyên tắc, chuẩn mực định hướng sau này muốn thay đổi rất khó. Tuy vậy, không thể tách rời gia đình khỏi hệ thống giáo dục của nhà trường, phương tiện thông tin đại chúng và hệ thống hoạt động của xã hội. Gia đình không bao giờ khép kín, cách ly với cơ sở xã hội.

Vai trò gia đình trong hoạt động văn hoá của nhân dân Xô Viết gắn liền với tác động của cách mạng khoa học kỹ thuật (sự phát triển về số lượng và chất lượng của phương tiện thông tin đại chúng), với những hoạt động ngoài gia đình của các cơ quan văn hoá. Phân tích những nét phiến diện của việc quá say mê một dạng hoạt động văn hoá mà bỏ qua các dạng hoạt động cần thiết khác, các tác giả nhấn mạnh: “gia đình càng có văn hoá bao nhiêu thì càng có sự điều hoà giữa những dạng hoạt động văn hoá trong gia đình và ngoài gia đình bấy nhiêu. Sự tăng nhanh về trình độ văn hoá trong gia đình cho phép tạo ra khả năng thực tế để điều chỉnh hợp lý hoạt động văn hoá gia đình, ngăn chặn những nhu cầu tiếp xúc với những thông tin văn hoá tiêu cực được đưa lại bằng những phương diện khoa học kỹ thuật hiện đại”.

Sự phát triển văn hoá trong gia đình, được quy định rất rõ bởi trình độ văn hoá xã hội, bởi đặc điểm và khuynh hướng của nền văn hoá. Tiềm năng văn hoá do xã hội tạo ra quyết định đặc điểm của những mối quan hệ hôn nhân – gia đình, mức độ phát triển môi trường văn hoá của gia đình và việc hình thành những nhu cầu của cá nhân và toàn thể gia đình nói chung về mặt văn hoá. Văn hoá gia đình là sản phẩm của văn hoá xã hội nhưng đồng thời, nó lại không phải là một khách thể thụ động dưới tác động của những mối quan hệ xã hội. Mối quan hệ biện chứng giữa những thành tố văn hoá thể hiện sự tổng hoà của ba yếu tố: Văn hoá xã hội (phổ biến), văn hoá gia đình (cái đặc thù), và văn hoá cá nhân (cái đơn nhất).

Như vậy: “có thể coi văn hoá gia đình như là mức độ thực hiện những năng lực sáng tạo trong mọi mặt hoạt động của từng thành viên trong gia đình cũng như của tập thể gia đình”.

Xét tới những thành tố của văn hóa gia đình, các tác giả chia chúng thành ba nhóm:

Nhóm thứ nhất: môi trường văn hóa gia đình, bao gồm:

1. Đồ dùng và những vật phẩm cần thiết cho hoạt động văn hoá của gia đình.

2. Trình độ văn hóa của sinh hoạt gia đình (hoàn cảnh sinh hoạt, vệ sinh nơi ở, việc áp dụng cơ sở văn hóa nghệ thuật trong sinh hoạt gia đình, việc thực hiện những nếp sống và truyền thống mới).

3. Trình độ giáo dục, trình độ văn hoá, chính trị và văn hoá chung của các thành viên, việc nâng cao trình độ đó và sự trau dồi kiến thức trong nội bộ gia đình.

4. Không khí tâm lý đạo đức trong gia đình văn hóa trong giao tiếp, những chuẩn mực và giá trị đạo đức, mức độ đoàn kết trong gia đình v.v...

Nhóm thứ hai: hoạt động gia đình về nhu cầu giá trị văn hoá gồm:

1. Nhu cầu về giá trị và phúc lợi văn hóa trong các thiết chế văn hóa (nhà hát, rạp chiếu bóng, câu lạc bộ, viện bảo tàng, công viên, thư viện...).

2. Nhu cầu về giá trị văn hoá trong điều kiện gia đình (đọc sách, xem ti vi, nghe đài, nghe băng nhạc...).

Nhóm thứ ba: hoạt động gia đình về sáng tạo văn hóa, gồm:

1. Việc tham dự của gia đình vào những tổ chức, tập thể sáng tác, câu lạc bộ.

2. Sáng tạo trong gia đình (cá nhân hoặc tập thể).

3. Văn hoá của hoạt động giáo dục sư phạm trong gia đình.

Sự phân chia này trong chừng mực nào đó, chỉ là qui ước mà thôi, vì trong cuộc sống, tất cả những thành tố này có quan hệ chặt chẽ và xen kẽ với nhau.

Một trở ngại nữa về mặt phương pháp luận mà các nhà nghiên cứu gặp phải là việc phân nhỏ các hoạt động văn hóa và hơn nữa, là các khía cạnh văn hóa của các hình thức hoạt động đa dạng trong quá trình hoạt động sống của mỗi thành viên trong gia đình. Vì vậy các tác giả dừng lại ở các dạng hoạt động đã được nghiên cứu một cách truyền thống đối với hoạt động văn hóa và những dạng hoạt động của gia đình biểu hiện khía cạnh văn hoá.

Từ cơ sở phương pháp luận trên đây, các tác giả vạch ra mục đích và nhiệm vụ trong công trình nghiên cứu văn hoá gia đình.

Nghiên cứu mức phát triển những yếu tố khác nhau của văn hóa tinh thần trong các gia đình thành phố và trước hết là gia đình công nhân, sự phụ thuộc của chúng vào những thông số kinh tế - vật chất và dân số - xã hội, tạo nên những nhóm gia đình mang đặc điểm này hay đặc điểm khác.

Làm sáng tỏ những đặc điểm và đặc trưng trong chức năng hoạt động của những yếu tố khác nhau của văn hóa xã hội trong điều kiện gia đình công nhân.

Nghiên cứu quá trình chuyển giao truyền thống văn hoá và giá trị tinh thần của bố mẹ cho con cái, vạch ra một cơ chế riêng biệt của tính kế thừa văn hóa trong điều kiện gia đình.

Những nhiệm vụ của các tác giả vạch ra cho cuộc nghiên cứu dựa trên những giả thiết sau:

1. Trong tuyệt đại đa số các gia đình ổn định ở thành phố, trong chừng mực nào đó, những yếu tố văn hóa tinh thần của xã hội xã hội chủ nghĩa tương đối phát triển, trước hết liên quan tới phương tiện thông tin đại chúng. Sự khác biệt về mức độ thu nhận những tài sản giá trị tinh thần trong các nhóm gia đình khác nhau chủ yếu phụ thuộc vào yếu tố giai cấp xã hội, kinh tế-vật chất và phần lớn vào mức độ chuẩn bị của cả gia đình đối với việc tiếp thu và sáng tạo văn hoá.

2. Nội dung và đặc điểm lao động của những thành viên lớn trong gia đình quyết định mức độ phát triển văn hoá gia đình.

3. Đặc điểm hoạt động văn hóa gia đình phụ thuộc vào tuổi của con cái và tương ứng với số năm chúng học trong trường. Ở đây ảnh hưởng của người con trưởng đối với đời sống văn hóa gia đình càng lớn, nếu trình độ văn hóa và trình độ giáo dục phổ thông của bố mẹ càng thấp.

4. Những thành viên có trình độ văn hoá cao trong gia đình lôi cuốn hoạt động văn hoá của những thành viên có trình độ thấp.

5. Con cái trong gia đình càng trưởng thành thì mức độ tham gia vào các hình thức nhu cầu và tài sản văn hóa chung của gia đình càng giảm.

6. Trình độ giáo dục phổ thông của bố mẹ càng cao, thì mức độ tham gia của các thành viên vào các hoạt động văn hoá càng giống nhau.

7. Tiềm năng sáng tạo của bố mẹ là tiền đề của sự phát triển năng khiếu sáng tạo tương ứng của con cái họ.

8. Hoạt động giáo dục của cha mẹ đối với những trẻ đang trưởng thành sẽ ít có hiệu quả nếu như họ thiếu phương pháp sư phạm.

Cuộc điều tra xã hội học cụ thể dựa trên cơ sở phương pháp luận và mục đích nhiệm vụ đã nêu trên được tiến hành tại ba thành phố thuộc vùng Ôrenbua. Khách thể nghiên cứu là những gia đình có con từ 14 đến 17 tuổi. Các gia đình được chia thành ba nhóm: Nhóm các gia đình có dòng dõi thị dân có ruộng đất và ở nhà riêng. Nhóm các gia đình có dòng dõi thị dân không có quan hệ với ruộng đất, ở nhà của Nhà nước hoặc tập thể. Và cuối cùng là nhóm các gia đình có nguồn gốc ở nông thôn mới ra thành phố sau này (khoảng 10-15 năm).

Kết quả cho thấy sự thay đổi lớn nhất về văn hóa gia đình diễn ra ở nhóm gia đình có nguồn gốc ở nông thôn. Dấu ấn văn hoá nông thôn dường như còn in đậm trong văn hóa của người cha và phần nào trong văn hóa của con cái. Nếp văn hóa trong những gia đình có dòng dõi thị dân sống trong nhà riêng của mình được giữ tương đối bền vững hơn cả.

TRẦN KIM XUYẾN